

Ekstremni športi

Sociološka obravnava tveganja in nevarnosti pri ekstremnih športih

POVZETEK: V sodobni družbi postaja šport vse pomembnejši del življenja, vse bolj očitno pa je tudi vse večje ukvarjanje s t. i. ekstremnimi športi. Članek predstavlja sociološke vidike tveganja in nevarnosti pri ukvarjanju z ekstremnimi športi v času družbe tveganja. Čeprav se individualno podajanje v nevarnosti pogosto pripisuje »vrojenim« osebnoznim značilnostim, bomo tu opisali družbene vzroke in pomene nevarnosti ter skušali tveganje v ekstremnih športih umestiti v širši družbeni kontekst. Ugotovitve kažejo, da sodobne družbe ob visoki diferenciaciji, pluralizaciji in individualizaciji vzpostavljajo pogoje za nastanek krize smisla. V takih pogojih vidimo ekstremne športe kot »intermediarne strukture«, kot način spoprijema z nepreglednimi sodobnimi razmerami. Pri ukvarjanju z ekstremnimi športi gre za osebno izgradnjo smisla prek izpostavljanja nevarnostim, ki povratno deluje tudi na vsakdanje življenje.

KLJUČNE BESEDE: družba tveganja, ekstremni športi, tveganje, nevarnost, kriza smisla, osebna izgradnja smisla

1 Uvod

Sociološko proučevanje športa postaja vse bolj relevantno zaradi naraščajoče pomembnosti športa v vsakdanjem življenju vse večjega števila ljudi. Šport postaja s svojimi družbenimi razsežnostmi vse bolj pomemben pojav sodobnega časa. Uspešno se razvija predvsem rekreativni šport, ki se osredotoča na zdravje, telo in lepoto. Na drugi strani pa je več kot očitno vse večje ukvarjanje s t. i. adrenalinskimi oz. ekstremnimi športi. Pojav ekstremnih športov je v današnjem času predmet številnih diskusij. Trditve in celo teorije, ki opisujejo te športe in značilnosti njihovih akterjev, so velikokrat polne stereotipov, tudi predsodkov in paradoksalnih trditev, le malo pa se jih opira na empirične raziskave. Velja tudi omeniti, da v slovenskem znanstvenem okolju ni zaslediti večjih in vsebinsko celostnih socioloških raziskav na temo ekstremnih športov. Preučevanje tega pojava je smiselno iz več razlogov. Sprva je treba omeniti, da trend ukvarjanja z ekstremnimi športi narašča. Ekstremni športi so medijsko zelo odmevni in tržno zanimivi. Različni avtorji prepoznavajo izjemne trende rasti ekstremnih športov na različne načine (glej Le Breton 2000; Rinehart in Sydnor 2003; Yin 2001). Prav tako je zanimivo vprašanje, zakaj smo ravno Slovenci tako uspešni v ekstremnih športih in avanturah oz. zakaj so ti športi vsaj pri nas tako odmevni in priljubljeni.¹

1. Naj naštejemo le nekaj naših svetovno znanih in uspešnih ekstremnih športnikov in avan-

Ekstremni športi nas vznemirjajo s svojo drugačnostjo in »norostjo«. Na videz so iracionalni in težko razumljivi, hkrati pa odpirajo sociološko izredno relevantne teme. Predvsem izzivajo teme obstoja, smisla, alternative in upora. Odpirajo svetovnonazorska in bivanjska vprašanja. Kaj je normalno, kaj je ekstremno, kakšna je vloga ekstremnih (deviantnih) družbenih praks, kaj pomeni izpostavljanje tveganju, če živimo v družbi tveganja (Beck 1986/1998), ter končno, kam vodi skrajni individualizem, egoizem? V tem prispevku se seveda ne da obravnavati vseh omenjenih tem, zato bomo osvetlili le nekatere vidike ukvarjanja z ekstremnimi športi. Osredotočili se bomo zlasti na različne vidike tveganja in pokazali ključne sociološke ravni nevarnosti pri ukvarjanju z ekstremnimi športi. Ker je glavni namen razumeti take tvegane prakse in aktivnosti ter jih umestiti v širše družbeno dogajanje, opozarjamo, da bo kritika ekstremnih športov oz. takega delovanja zavestno izostala.

Članek temelji na obsežnejši raziskavi z interpretativnim in kvalitativnim pristopom. Študijo sestavljajo pregled teoretskih del z različnih družboslovnih področij, anketa med ekstremnimi športniki (n = 108, št. spremenljivk = 33), osem 60–90 minut trajajočih poglobljenih intervjujev s t. i. ekstremnimi oz. intenzivnimi primeri – to je najbolj znanimi ekstremnimi športniki pri nas² ter soočenje s podatki in izsledki nekaterih drugih raziskav (glej Kavčič 2005). Pri tem se zavedamo delne metodološke in statistične oporečnosti primerjanja podatkov, saj naša študija temelji na kvalitativnem pristopu in statistično nereprezentativnem vzorcu snežene kepe. Tako se moramo ob dejstvu, da ni na voljo raziskav za primerjavo, pač zadovoljiti z obstoječimi podatki – kljub temu pa lahko govorimo o vsebinski točnosti, primerni kvalitativnemu pristopu.

Naj na začetku opredelimo nekaj problemov in domnev, ki jih bomo skušali pojasniti v nadaljevanju. Nekaj se jih zaradi javne odmevnosti ponuja kar samih. Ekstremne športnike se velikokrat označuje kot nore adrenalinske odvisnike, egoiste, narcise in celo nezavedne samomorilce. Pripisuje se jim torej predvsem avtodestruktiven življenjski stil, kar se razume kot socialno postmoderno patologijo. Skratka, ti športniki tvegajo svoje zdravje oz. izzivajo nevarnost in smrt. Mnogi avtorji tudi pri nas (npr. Burnik in Tušak 2001; Kajtna in dr. 2004) zavračajo takšne neosnovane oznake, v svetu pa se tudi že pojavljajo ugotovitve, da udeleževanja v ekstremnih športih ni mogoče ustrezno pojasniti zgolj s teorijo iskanja dražljajev in t. i. tveganju izpostavljajočo se osebnostjo (Slanger

turistov: Dušan Mravlje – ultramaratonec, Martin Strel – maratonski plavalec, Jure Robič – ultrakolesar, Marko Baloh – ultrakolesar, Tomaž Humar – alpinist, Tomo Česen – alpinist, Davo Karničar – alpinist, smučar, Stane Krajnc – BASE-skakalec, Jure Šterk – jadralec, Ali Ulaga – jadralec, Roman Kvaternik – jadralec, Miran Stanovnik – motorist, rally Paris–Dakar, Andrej Černe – hitrostni deskar na snegu, gorski kolesar, Matevž Lenarčič – prelet sveta z ultralahkim letalom, Tina Di Batista – alpinistka, Martina Čufar – športna plezalka, Nada Rotovnik Kozjek – triatlon in ironman, Irena Avbelj – padalka.

2. Pristop k vzorčenju je bil zaradi teme in s tem preučevane populacije kvalitativni. Vzorec snežene kepe je bil kombiniran s pristopom skozi lokacijo (klubi, trgovine, tekmovanja). Cilj je bil dobiti čim bolj heterogen vzorec ekstremnih športnikov. Anketi so sledili poglobljeni intervjuji, ki omogočajo bolj poglobljen uvid v nekatere teme iz ankete. Izvedli smo torej triangulacijo metod in s tem povečali veljavnost izsledkov.

in Rudestam 1997, Llewellyn, spletna stran 1). Ker se pri teh razlagah izpostavljene osebnostne značilnosti razumejo predvsem kot posamezniku priložene lastnosti, bomo skušali pokazati na družbene dejavnike in razsežnosti nevarnosti in tveganja pri ekstremnih športih. Pri tem bomo povezali obravnavano problematiko s t. i. krizo smisla (Berger in Luckmann 1999) in predstavili tezo, da je tveganje v ekstremnih športih izraz družbe tveganja. Zastavlja se torej vprašanje, zakaj se ekstremni športniki v družbi tveganja in v času, ko je zdravje ključna vrednota, podajajo v vedno večje nevarnosti.

2 Opredelitev pojma ekstremni šport

Za opisovanje ekstremnošportnih aktivnosti se uporabljajo številni izrazi. Mnogi med njimi zadevajo le ozek segment, drugi spet poskušajo zajeti vse take dejavnosti pod en sam skupni imenovalec. Kateri izraz uporabljamo, je lahko odločilno, saj so mnogi izrazi ekskluzivistični in z njimi določenih ekstremnošportnih dejavnosti ne zajamemo. Tudi pri nas se za poimenovanje mnogih športnih panog uporablja kar angleške oz. ameriške izraze. Za nekatere izmed teh aktivnosti celo velja, da bi jih težko uvrstili med športe. Pri nas najbolj uveljavljeni izrazi so *ekstremni športi*, *alternativni športi* in *rizični športi*. Evropska listina o športu opredeljuje šport kot »vse oblike telesne aktivnosti, ki so s priložnostnim ali organiziranim ukvarjanjem usmerjene k izražanju ali izboljšanju telesne vzdržljivosti, k duševnemu blagostanju in k oblikovanju družbenih odnosov ter pridobivanju rezultatov na tekmovanjih na vseh ravneh« (OKS, spletna stran 3). Marsikatero ekstremno športno po tej opredelitvi le stežka uvrstimo na področje športa. Očitno je poudarek na pozitivnih učinkih na človekovo tako fizično kot psihično počutje ter na tekmovalnosti, to pa pomeni, da npr. jadranje okoli sveta, jamarstvo, ki je usmerjeno v odkrivanje podzemnih svetov, ali alpinizem, katerega cilj je osvajanje gora, očitno niso športi v tem pomenu besede.

Poimenovanja in opredelitve ekstremnih športov so dokaj nesistematični. Po našem mnenju zato, ker so nastajali »od spodaj« in spontano ter z mešanjem številnih športnih zvrsti. Sprva nad njimi niso bedele nobene organizacijske strukture, ki bi jih skušale klasificirati, organizirati itd. Nato so nekatere začele obvladovati medijske korporacije, ki so jim za svoje medijske in tržne potrebe nadele nova, odmevnejša imena, ki se v angleščini glasijo npr. »action sports«, »thrill sports«, »fun sports«, »extreme games« in »x-games«. Težava z opredelitvami je znan problem na tem področju, pravzaprav še ni prišlo do take, ki bi bila dobra in uveljavljena, saj gre za zelo hitro spreminjajoč se pojav, ki dobiva vedno nova obeležja. Izraz, ki skuša zajeti vsa taka ukvarjanja, je »ekstremni športi«. Po Deanu so ekstremni športi tisti »športi, ki gredo do najbolj oddaljenih možnih meja« (Dean, spletna stran 2). Za J. Rees se »izraz 'ekstremni' nanaša na naraščajoče število fizično in psihično intenzivnih aktivnosti, ki niso bile formalno prepoznane kot legitimni športi s strani večine medijev ali družbe /.../. Potreba po legitimaciji pa je bila izražena« (Rees v Rinehart 2002: 505). Za to raziskavo zadošča, da so ti športi »ekstremni«, to je izredni oz. skrajni v eni od svojih razsežnosti, naj bo to po nevarnosti, napornosti, trajanju, novosti oz. inovativnosti, lahko celo »zabavnosti« (fun sports), da jih lahko imenujemo »ekstremni športi«. Ekstremni športi so torej

tisti, ki neko svojo lastnost razvijejo, izrazijo, poudarijo oz. prakticirajo do skrajnosti v primerjavi z ostalimi športi. Zavedamo se, da ta opredelitev prav gotovo ni najbolj razločevalna, pa vendar se zdi dovolj smiselna za preučevanje heterogenega vzorca najrazličnejših ekstremnih športov. Izraz »rizični športi« je v tem oziru preozek, izraz »alternativni športi« pa je opredeljen preohlapno. Poleg tega je pridevnik »ekstremni« pri nas tudi najbolj uveljavljen v rabi, zato ga bomo uporabljali, mislili pa na športe, ki, kot pravi J. Rees, še niso bili prepoznani za »legitimne« in ki so v eni od svojih razsežnosti ekstremni.

3 Tveganje in izkušnja tveganja

S terminom tveganje označujemo verjetnost, da se zgodi nek nezaželen dogodek z resno možnostjo izgube. Yates je kot ključne elemente tveganja izpostavil potencialne izgube, pomembnost teh izgub in pa negotovost teh izgub (glej Pizam in dr. 2004: 251). Pri ekstremnih športih potencialne izgube pomenijo izgubo zdravja, dela telesa ali pa celo izgubo življenja. Teža izgube je lahko različna. Medtem ko neka poškodba ali manjša bolezen morda sploh ni tako pomembna, je izguba življenja velika izguba. Negotovost ali verjetnost – kot tretji dejavnik – je seveda odvisna od vrste aktivnosti (npr. izguba življenja pri deskanju ni tako verjetna kot pri alpinističnih solovzponih) in od posameznikovih sposobnosti (tako je lahko npr. vzpon po Severni triglavski steni za rekreativnega gornika zelo nevaren, medtem ko ni nič posebnega za izkušenega alpinista). Pri vseh teh elementih gre seveda tudi za osebno zaznavo tveganja. Poleg tega obstaja še ena razsežnost tveganja: v nekatera tveganja se podajamo zavestno zaradi osebnih obnašanj, ta do določene mere tudi obvladujemo, druga tveganja pa so od nas neodvisna. Drug izraz za tveganje je riziko, oba pa se povezujeta z nevarnostjo. Tvegano oz. rizično obnašanje je potemtakem prostovoljna dejavnost, ki vsebuje pomembno stopnjo tveganja oz. nevarnosti. Čeprav je pomembno stopnjo tveganja težko določiti, saj individualno variira, pa vendarle lahko rečemo, da je to tista stopnja, ki objektivno, to je npr. po verjetnosti smrti, poškodb ali drugih izgub, odstopa od drugih aktivnosti.

Psihologi so ob preučevanju fizioloških procesov, ki spremljajo izkušnjo tveganja, prišli do naslednjih spoznanj. Zaznava tveganja sproži v človeku vrsto fizioloških sprememb, ki se kažejo kot do trikrat hitrejše bitje srca, dvig krvnega pritiska, suha usta in pojav močne želje, da bi preprečili to, kar naj bi se zgodilo. Pojavi se strah. V trenutku zaznave nevarnosti se telo oboroži z izdatnim adrenalinom, noradrenalinom, ravnim hormonom in kortizolom. Zenice se razširijo in omogočijo boljši vid. Imunski sistem se pripravi na možne poškodbe. V mišična tkiva se sprostijo dodatne energijske zaloge glukoze. V takih trenutkih smo na vrhuncu svojih sposobnosti. Zaznava nevarnosti torej sproža vrsto fizioloških sprememb, ki jih izkusimo hkrati kot visoko vzburjenje in neprijetno tesnobo. Prav zato naj bi se ljudje skušali kar se da izogibati nevarnim situacijam in tveganju. To poraja vprašanje, zakaj se ljudje potem sploh izpostavljajo tveganju. V izkušnji tveganja pa različni ljudje reagirajo različno. Medtem ko nekateri otrpnejo ali jih zgrabi panika, se zdi, da se ekstremni športniki odzivajo naravnost odlično. V poglobljenih intervjujih se je izkazalo, kako pomemben je način reagiranja ob zaznavi tveganja.

Uлага, ekstremni jadrallec: Opažam skozi življenje, da se je zgodilo v bistvu pri meni to, da lahko rešujem probleme samo takrat, ko je napeto, in da sem takrat odličen. Tveganje je tudi ene vrste prisila, da se potruđiš ... Torej, to je definitivno, ko je problem, jaz lažje razmišljam, tekoče, v naprej, nimam nobenih ... da bi me ustavljalo nekaj, neki šoki, ampak razmišljam ostro brez problemov.

Psihologi razlagajo izpostavljanje tveganju z določenimi osebnostnimi lastnostmi. Raziskovalce zanima predvsem, zakaj se nekateri ljudje bolj izpostavljajo tveganju kot drugi.

4 Izpostavljanje tveganju kot osebna lastnost

Psihološki pristopi k preučevanju ekstremnih športov oz. bolje, posameznikov, ki se z njimi ukvarjajo, so gotovo med najštevilčnejšimi. Podajanje v tveganja je za psihologe že dolgo zanimivo, saj naj bi bila ena osnovnih človekovih potreb potreba po varnosti.

Različne teorije, od psihoanalitskih, razvojnih in teorij iskanja dražljajev do teorij obvladovanja in samoučinkovitosti oz. zavedanja lastnih sposobnosti (mastery and self-efficacy) poskušajo ugotoviti razloge in motivacije za izpostavljanje tveganju v običajnem življenju in pri ekstremnih športih. Tudi psihologi pa že ugotavljajo, da je t. i. univerzalni koncept »tveganju izpostavljajoča se osebnost« (risk taking personality) nezadosten, saj je presplošen in ne povsem točen (Llewellyn, spletna stran 1).

Osebnostne lastnosti ekstremnih športnikov se v različnih študijah tudi pri nas kažejo v različni luči. Psihološki testi, izvedeni na alpinistih in kontrolni skupini nešportnikov, so pokazali, da so alpinisti manj zavrti, precej manj anksiozni, bolj odprti navzven in bolj družabni. Svojo agresivnost kažejo predvsem v obliki negativizma (Tušak in Burnik 2001). Podobni so bili rezultati raziskave (Kajtna in dr. 2004: 26–30), v kateri so med seboj primerjali rizične športnike, običajne športnike in nešportnike. Športniki iz rizičnih športov so bolj čustveno stabilni kot nerizični športniki in nešportniki. Oboji so tudi bolj vestni kot nešportniki. Prav tako so športniki iz rizičnih športov bolj ekstrovertirani kot ostali športniki in veliko bolj kot nešportniki. Obe skupini športnikov sta bili tudi bolj odprti kot nešportniki. Omeniti pa je treba, da so te ugotovitve v nasprotju s starejšimi iz 90. let. Markič (v Tušak in Burnik 2001: 206) je takrat pri slovenskih alpinistih ugotovil predvsem večjo umaknjenost vase, samostojnost in individualizem. Označil jih je kot introvertirane in socialno plahe. V družbi jim je kvaliteta odnosov pomenila več kakor pa količina. Močno izražena naj bi bila tudi potreba po raziskovanju in novih občutjih, doživetjih (Tušak, Burnik 2001: 206). Te razlike si delno lahko razlagamo skozi pogled v preteklost. Ko je bil alpinizem še bolj alternativna, nerazumljena in nesprejeta dejavnost, so se z njim ukvarjali tudi ljudje, ki so bili bolj odmaknjeni od povprečnih, običajnih pripadnikov družbe, zato so se izkazali kot bolj vase umaknjeni in plahi individualisti. V anketi naše študije, ki ne vsebuje psiholoških testov, se ob vprašanih o številu prijateljev in druženju z njimi ne pokaže, da bi bili ekstremni športniki introvertirani individualisti – dejansko se ti športniki tu bistveno niso razlikovali od splošne slovenske populacije (SJM 962), ki že sicer v mednarodnem merilu velja za precej introvertirano (Museum 1994).

Po ugotovitvah psihologov imajo ekstremni športniki bolj izraženo osebnostno lastnost iskanja novih občutij, dražljajev; ta je po nekaterih teorijah del širše osebnostne dimenzije, imenovane psihotocizem. T. i. SSS-skalo je razvil Marvin Zuckerman in vsebuje štiri poddimenzije: iskanje pustolovščin in tveganja, iskanje doživetij, dezinhibicijo in nagnjenost k dolgočasju. Univerzalne lastnosti, ki bi pogojevale tvegane aktivnosti, so očitno napačne. Še zlasti ker novejše raziskave ugotavljajo, da obstajajo velike razlike med tistimi, ki tvegajo na področju zdravja, to je npr. uživanje mamil ali nevarnih spolnih praksah, in med tistimi, ki sodelujejo v ekstremnih športih. Glavne razlike so v tem, da so tisti, ki tvegajo z zdravjem, pripravljeni sprejeti družbena tveganja in da – za razliko od športnikov – tveganja podcenjujejo. Ekstremni športniki so čustveno bolj stabilni, manj nevrotični in k tveganju pristopajo premišljeno oz. verjamejo, da ga lahko kontrolirajo (Llewellyn, spletna stran 1). To jim vzbuja občutke zadovoljstva, saj dokazujejo, da so zmožni obvladovati nevarne okoliščine, ki jih dojemajo bolj kot izziv kot pa kot nevarnost.

Tudi v naši raziskavi se je tako v anketi kot v poglobljenih intervjujih izkazalo, da ima iskanje novih občutij in doživetij veliko vlogo pri ukvarjanju z ekstremnimi športi. Pomembna je težnja k novostim in spremembam. V raziskavi ŽSVMD 1999–2000 (Luthar) se je s trditvijo *Rad imam, da so stvari stabilne in urejene* popolnoma strinjalo 59 % slovenske populacije, med ekstremnimi športniki iz naše raziskave pa je bilo takih le 17 %. Tudi pri ukvarjanju z ekstremnimi športi se skoraj vsem zdijo najbolj pomembni najrazličnejši občutki, npr. občutki sreče, svobode, resničnosti (odgovora pomembno in zelo pomembno zajemata 92 % vseh odgovorov) (glej Tabelo 1). Podobno se je potrdilo tudi v poglobljenih intervjujih. Alpinist Tomaž Humar je dejal: »To je odvisnost od novih doživetij.«

Teorija iskanja dražljajev pa vseeno ne odgovori na vprašanje, zakaj posamezniki s temi lastnostmi ne tvegajo na vseh področjih svojega življenja in zakaj obstajajo razlike v izpostavljanju nevarnosti med posamezniki z isto izmerjenimi lastnostmi. Slinger in Rudestam sta poskušala preseči pomanjkljivosti te teorije in zapolniti vrzeli v njej z uvedbo teorij samoučinkovitosti (self-efficacy) oz. prepričanja v lastne sposobnosti. V študijo sta zajela športnike, ki se ukvarjajo z ekstremno nevarnimi ekstremnimi športi, športnike ekstremnih športov in zelo stremenirane športnike iz običajnih športov. Ugotovila sta, da je prepričanje v lastne sposobnosti spremenljivka, ki je skupine najbolj razločevala. Tisti, ki so bili bolj prepričani v lastne sposobnosti, so objektivno več tvegali (Slinger in Rudestam 1997). Kot dodaten dejavnik motivacije za izpostavljanje večjemu tveganju se je pokazala želja po obvladovanju, napredovanju, izpopolnjevanju – gre za cilj premikanja mej in težnjo k popolnemu obvladovanju določene aktivnosti.

Tudi te predpostavke so se potrdile v naši raziskavi. Anketirani ekstremni športniki pravijo, da je občutek sposobnosti, zmožnosti pri ekstremnih športih izredno pomemben (83 %, glej Tabelo 1). Prav tako so bolj samozavestni kot običajne populacija ob nepredvidljivih situacijah, kar kažejo odgovori na trditev *Dobro se znajdem v nejasnih situacijah*, s katero se popolnoma strinja 26 % ekstremnih športnikov in le 16 % običajne populacije (ŽSVMD 1999–2002, Luthar). Za podajanje v nevarnosti pri ekstremnih športih je torej ključno prepričanje in zaupanje v lastne sposobnosti. Ali kot pravi Hu-

mar: »Ekstrem je pač večšina mojstra. Samomorilstvo je pa neodgovorno dejanje. To sta dva različna pojma.«

Glede samomorilnosti – kot radikalne avtodestruktivne drže – se je izkazalo, da anketirani ekstremni športniki ne odstopajo od splošne slovenske populacije (SUIATT 1994). Na vprašanji *Ali ste kdaj pomislili, da bi napravili samomor?* in *Ali menite, da mora biti človek duševno bolan, da napravi samomor?* so odgovori obeh populacij porazdeljeni enako. Ugotovitve se še dodatno potrjujejo v intervjujih. V poglobljenih intervjujih smo prišli še do zanimivega spoznanja, da imajo ekstremni športniki do smrti zelo hladen, racionalen odnos in da se je ne bojijo. Tako pravi npr. ultramaratonski plavalec Martin Strel: »Jaz sem, recimo, dejal, da po štiridesetem letu, kar življenja preživim, mi je podarjeno, in jaz, recimo, se smrti ne bojim.« Vendar v tej misli ni samomorilnosti, saj kot pravi Ulaga:

»Smrti se jaz ne bojim. To je definitivno. Se je ne bojim, hočem pa še živeti in bom živel toliko časa, kot bom hotel. Ko bom pa star in bolan in bom hotel umreti, bom pa umrl. Zdaj pa še nočem ... Zdaj, če bom eno bolezen dobil, jo bom skušal najprej premagati, če je ne bom mogel premagati, nimam dosti volje, potem bom pa verjetno umrl, počasi, ne.«

Ekstremni športniki o samomoru razmišljajo kot o pojavu, ki ni v zvezi z njihovim počutjem. Pogosto celo vidijo nekakšen terapevtski potencial ekstremnih športov za pomoč takšnim ljudem.

Črne, multiekstremni športnik: V tem kontekstu samomor ne vem, zakaj bi bil. Ne vem, zakaj. Problemi so in vedno so bili in vedno bodo. Stvar je, kako jih rešuješ. In mogoče se skozi to, se da tudi dosti solidno naučiti, kako se lotiti problemov, kako jih rešiti, da te ne obremenjujejo.

Ekstremni športniki pridejo v svojih podvigih do spoznanja o vsemogočnosti človeških zmogljivosti, ki so dosegljive predvsem s pomočjo dobre psihološke pripravljenosti. Lahko govorimo o posebni nastrojenosti in pogledu na svet. T. i. »se da« (can-do mentality) mentaliteta je pravo nasprotje pasivni avtodestruktivni »ne da se« (no-can-do) mentaliteti. Tako npr. ekstremni športniki pravijo, da »je ni stvari, ki se je ne bi dalo narediti«, »meni v bistvu res ni nič več težko«, in želijo »pokazati, da se da«.

Sklenemo lahko, da obravnavane predpostavke ne pojasnjujejo ukvarjanja ekstremnih športnikov s potencialno destruktivnimi aktivnostmi, zato zavračamo očitke o samomorilski in avtodestruktivni življenjski drži ekstremnih športnikov. Potrdile pa so se težnje k novim občutjem in doživljanjem ter pomembnost prepričanja v lastne sposobnosti.

5 Tveganje in zdravje v ekstremnih športih

Skrb za zdravje in dobro počutje je danes zelo popularna, sama po sebi umevna ali celo že zahtevana. Analize kažejo, da postaja zdravje glavna vrednota današnjega časa (Toš in Malnar 2002: 89, 90). Za ekstremne športe je značilna predvsem večja nevarnost, večji psihični in fizični naporji ter večja verjetnost nesreče, poškodb in celo smrti, zato se na prvi pogled zdi, da sta zdravje in ekstremni šport celo izključujoča se pojma.

Vodeb (2001) je pokazal, kako zdravja v športu dejansko ni, vanj se prikrade le skozi verjetje in deluje na način mane. Sicer pa deluje realno v svojih posledicah – kot samozapolnjujoča se napoved. Zdravje v množičnem ukvarjanju s športom tako zapolnjuje primanjkljaj smisla in ga s tem legitimira. Ideologija, verjetje, da je šport zdrav, izvira že iz antične logike »mrtvo telo se ne giba – torej živo oz. zdravo telo se giblje in bolj, kot se giblje, bolj je zdravo«, kaže pa se v najrazličnejših znanih geslih in projektih, kot je npr. »Recept za zdravo življenje s športom« (Olimpijski komite Slovenije). Razlog, da ima športno udejstvovanje pozitivne učinke na človekovo zdravje, je v našem verjetju, da se bo to zgodilo. Lahko rečemo, da psihično dominira nad fizičnim, kar dokazujejo tudi hipnoze ali učinki placeba v medicini (Vodeb 2001). Med šport in zdravje se torej vriva verjetje oz. prepričanje, da je šport zdrav, to pa deluje na način mane in je pogoj za udejstvovanje v športnih aktivnostih.

Pri ekstremnih športnikih motiv zdravja ni na prvem mestu. Njim je pomembna kvaliteta doživljanja, ne pa dolžina (zdravega) življenja. Telo oz. zdravje celo »zastavijo« za nekaj več – za psihično dobrobit, zato se zastavlja vprašanje, v čem je smisel izpostavljanja izrednim naporom in nevarnostim v ekstremnih športih in kam se pri tem umešča zdravje. Ugotavljamo, da se zdravje v ekstremnih športih ponovno pojavi na način mane, ki je v tem primeru verjetje v občutek magičnega, popolnega trenutka, ki se pojavi med izvajanjem določenih aktivnosti in ki ga vsak športnik opiše po svoje, pravzaprav pa je – tako kot mana – neizrekljiv. Zato se ob opisovanju pojavljajo izrazi »se ne da povedati z besedami«, »nimam besed«, »noro«, »bliss«, »awesome«, »absolute sensation«, dejanja pa pospremijo kriki, vriski, vzdihljaji ... Avtor Le Breton govori o teh intenzivno doživetih trenutkih kot o presežnih trenutkih, ki so prežeti intenzivnostjo sebstava (Le Breton 2000: 7). Ti trenutki posamezniku zagotavljajo, da živi svoje življenje polno, ter tako pričajo o vrednosti takega početja, povratno pa prinašajo blagodejne učinke na posameznikovo duševno in fizično zdravje. Izpostavljanje nevarnostim v ekstremnih športih ne pomeni, da se ekstremni športniki obnašajo brezskrbno do svojega zdravja oz. življenja. Ravno nasprotno, anketa in poglobljeni intervjuji so pokazali, da je zdravje še vedno pomembna vrednota tudi za njih. Izkazalo se je, da imajo pri ukvarjanju z ekstremnimi športi največjo pomembnost ravno tisti elementi, za katere lahko rečemo, da se njihova vrednost prenese tudi nazaj v vsakdanje življenje (glej Tabela 1). Kot najbolj pomembni so se izkazali *občutki sreče, svobode in resničnosti* (92 %), *občutki sposobnosti in zmožnosti* (83 %), *psihična relaksacija* (76 %), *premagovanje samega sebe* (74 %) in *zdravje* (72 %). Ti elementi so se kot ključni potrdili tudi v globinskih intervjujih. V tem smislu je zdravje v ekstremnih športih paradoksalni motiv. Morda pri ekstremnih športih res ne gre toliko za fizično zdravje kot za psihično zdravje ali duševno ravnovesje. Ekstremni športniki v svojih aktivnostih spoznavajo sebe, svoje sposobnosti, zmožnosti in meje. Skozi te aktivnosti dobijo potrditev svoje vrednosti in občutek, da živijo svoje življenje polno. Le to je opazno že iz načina pripovedovanja o njihovih športih. Besede »to je to« očitno pomenijo, da so našli to, kar jih zapolnjuje, pri čemer so nekateri za to pripravljeni žrtvovati del zdravja, saj »se splača«.

Ulaga: To vzameš v zakup. Zagotovo, da je, da ti gre nekaj zdravja. Samo telo pač porabljaš za te stvari.

Miran Stanovnik, ekstremni motociklist: Zdravje? Seveda, jaz naredim vse, da bi pač dosegel čim večjo stopnjo zdravja. Da bi bil čim bolj zdrav, čim bolj sposoben telesnih aktivnosti. Mislim, da nobeden ne razmišlja o tem, da žrtvuješ svoje zdravje. Mi vsi štartamo na to, da bi to zdravje s športom še spravili na višji nivo. To je tista idealna zadeva. Ja, se pa dogajajo določene stvari ...

Ekstremni športniki zdravje razumejo bolj v alternativnem smislu, kot področje, kjer prevladuje duševna moč.

Ulaga: Jaz mislim, da ko gre tako zares, ti tako obvladuješ svoje telo, da niti ne zbolíš ... Nesreča se zgodi. Zakaj? Zato, ker nisi bil dosti previden. Zakaj nisi bil previden? Ker se ti ni dalo biti previden, ker nisi svojega življenja več dovolj cenil. Če se imaš rad, potem pogledaš levo in desno, ko greš čez cesto. Če se nimaš rad, prečkaš cesto in je riziko.

Ob alternativnih pogledih na zdravje in še nekaterih drugih spoznanjih, ki izpostavljajo neskončne človeške zmožnosti in sposobnosti, katerih gonilo je predvsem človekova duševnost, lahko rečemo, da nekateri ekstremni športniki s svojimi spoznanji presegajo okvire racionalne in institucionalne medicine.

6 Tveganje in nevarnost kot instrument izgradnje smisla pri ekstremnih športih

Zanimalo nas je, kaj je pri tveganju v ekstremnih športih tako zanimivega, vrednega, da odtehta potencialne izgube. Pri tem se bomo oprli na francoskega antropologa Le Bretona, ki je ugotovil, da se vedno več običajnih ljudi ukvarja z vedno bolj ekstremnimi športnimi praksami. Ob tem je videti, da ne gre toliko za tekmovanje z drugimi kot za izboljšanje svoje vztrajnosti, odpornosti proti problemom (bolečinam in utrujenosti, ki se pojavljajo med preizkušnjo), in za spoznanje o moči volje v vsakdanjem življenju, polnem težkih preizkušenj.

Ekstremne športe lahko npr. delimo na ekstremno napore in ekstremno nevarne. Za prve Le Breton ugotavlja, da večji, kot je napor, večja, kot je bolečina in skušnjava odnehati, večji je užitek ob končnem spoznanju, da se nisi vdal ter da si s svojim prizadevanjem, vztrajnostjo, znanjem in ostalimi osebnimi resursi uspel sebi dokazati, česa si sposoben. Ti občutki se nato prenesejo tudi v vsakdanje življenje (Le Breton 2000).

Robič, ekstremni kolesar: Vemo, da življenje na splošno je 'zajebano' ... za RAAM³ pa pravijo, da je pa težji kot življenje. It is harder than life ... Ko enkrat končaš RAAM ali pa da jo celo zmagaš, naj bi ti ne bi bilo v življenju nič več težko ... Ja, meni v bistvu res ni nič več težko ... Če enkrat daš RAAM skozi, to tako začutiš življenje, to je tako več vredno kot pa neko meditiranje v življenju, pa tudi če boš živel deset let manj.

Pomembno je torej, da je zadani cilj izredno težak, saj šele to daje pravo zadovoljstvo ob zagotovitvi o svojih sposobnostih tudi za običajno življenje. Za te športnike velja, da je pomembno predstavljati meje svojih zmožnosti, zato se vzhičenje in veselje rodi iz premaganega trpljenja. Kot pravi Le Breton (2000: 1), so »fizične meje nadomestile moralne meje, ki jih sodobna družba ne zagotavlja več«.

3. RAAM – Race Across America – je najdaljša vztrajnostna brezetačna kolesarska dirka, ki poteka od zahodne do vzhodne obale Severne Amerike.

Na drugi strani je za ekstremno nevarne športe pomembna tudi simbolična igra s smrtjo. Posameznik si upa iti do roba smrti in tam z njo odigrati igro, v kateri se s svojo večino uspe iztrgati smrti in »zmaga«. Zmaga predstavlja občutenje presežnega trenutka, ki deluje kot mana. Tak trenutek je impregniran z intenziteto sebstva, ki da zagotovi o večini in priča o vrednosti tega početja – in življenja. Kot pravi Le Breton (2004), športnik s smrtjo sklene simbolno menjavo: zastavi svoje zdravje in življenje in na koncu, ker si je upal in znal tvegati, dobi povrnjen občutek vsemogočnosti in zanosu, ki mu je v življenju prej manjkal. Ti trenutki so nekakšni profani transi, v katerih se posameznik počuti eno s svetom. Ob zmagi dobi potrdilo, da je značajske močan in sposoben ter da polno živi svoje življenje. Brez občutka tveganja te aktivnosti ne bi dale ne užitka ne zadovoljstva niti ne bi imele takega vpliva na osebno življenje. Uspeh oz. obvladovanje tveganja povrne pozitivno samopodobo, smisel in vrednotni sistem, potem ko družbi z antropološko razlago, zakaj in predvsem kako je življenje vredno živeti, to ni uspelo. To spoznanje spremlja občutenje novega rojstva. Gre za samoiniciacijo, obred prehoda nazaj v družbo. Ker je družba diskvalificirana in ne ponuja več smisla, se tak posameznik obrne k drugi, metafizični in močni avtoriteti. Če je sposoben ulti smrti po stiku z njo, dobi pozitiven odgovor o svoji osebni vrednosti (Le Breton 2004: 10). Obenem pa »izpostavljanja tveganju nikakor ne gre zamenjevati z željo umreti. To ni le neroden način samomora, ampak način spoznanja po ovinku, da ima posameznikovo življenje vrednost, in upor strahu pred osebno nepomembnostjo. Gre za osebni obred izgradnje smisla« (Le Breton 2004: 3). Dejansko daleč od tega, da bi bila to avtodestruktivna dejanja, gre bolj za eksperimentiranje s svojim sebstvom in preizkušanje svojih meja. Bistven je ravno ponovni vstop v družbo in spoprijetje s svetom. To je aktivni upor zoper nepregledno družbeno situacijo in poskus postati ponovno del sveta, ne pa pasivna in depresivna vdanost v usodo. Torej gre predvsem za osebni obred izgradnje smisla, prek katerega posamezniki spoznajo, ali se bodo v kritičnem trenutku »usodi« predali ali ne. Velja nekakšna podobna logika kot tista, ki jo je odkril Weber pri kalvinistih v njihovi želji po spoznanju svoje usode, le da tu ne gre za religioznost, pač pa za neke vrste profan duhovni trans.

7 Tveganje v ekstremnih športih kot izraz družbe tveganja

Za postmoderno visoko pluralno in visoko individualizirano družbo so značilna številna tveganja, zato jo je Beck poimenoval družba tveganja.⁴ Izpostavil bomo tiste ključne moderne oz. postmoderne družbene okoliščine, ki potrebujejo oz. vzpostavljajo možnosti za gradnjo smislov. Zanimalo nas bo, od kod izvira potreba po izgradnji smisla skozi prakse, ki vključujejo tveganje in nevarnost. Skušali bomo tudi nakazati, zakaj so ekstremni športi in športniki tudi pri nas tako znani in uspešni.

Na ekstremne športe so vplivale, čeprav posredno, številne družbene okoliščine. Menimo, da pojav ekstremnih športov v današnjem času najbolje pojasni razlaga vplivov

4. Beckov termin »družba tveganja« razumemo v najširšem pomenu – predvsem tudi v pomenu, kot ga je razbrati iz njegovih nadaljnjih del, ki obravnavajo »tvegane svobode«, ki se pojavijo v visoko individualiziranih in pluralnih družbah.

t. i. krize smisla, ki se je pojavila kot druga plat modernizacije in diferenciacije, ki sta vodili v stanje pluralnosti in individualnosti, v katerih vlada fluidnost in kontradiktornost vrednot ter načelo »izgradi si smisel sam«. Berger in Luckmann (1999) ugotavljata, da v okoliščinah individualizma in pluralizma posamezniki le stežka najdejo samoumevno življenjsko orientacijo. Tako stanje, ki ruši samoumevnost življenjskega sveta, imenujeta kriza smisla. Pluralizem vidita kot temeljni pogoj za širjenje subjektivnih in intersubjektivnih kriz smisla, saj pluralizem neprestano vsiljuje številne alternative, vse alternative pa vzpodbujajo razmišljanje; razmišljanje pa ruši samoumevnost življenjskega sveta. Moderni pluralizem tako vodi v veliko relativizacijo sistema vrednot in »spodkopava to samoumevno vedenje. Svet, družba, življenje, identiteta postajajo čedalje bolj vprašljivi« (Berger in Luckmann 1999: 39). »Moderno življenje vse spreminja v tvegane svobode« (Beck in Beck - Gernsheim 1996: 817). Avtorja ugotavljata, da je individualizacija družbeno stanje, ki od posameznika zahteva aktivne izbire življenjskih stilov in drugih vsakodnevnih delovanj. Individualizacija ne le omogoča alternativne življenjske poteke, temveč zahteva tudi aktiven angažma posameznika. »Normalna biografija postane tako izbrana biografija, reflektivna biografija, naredi-si-sam biografija /.../ Naredi-si-sam biografija pa je vedno tvegana biografija« (Beck in Beck - Gernsheim 1996: 818). Z individualizacijo in pluralizacijo se pojavi t. i. sindrom »TINA-there-is-no-alternative«, ki sporoča, da je svet dan, postavljen, zato ga sprejmite, kakršen je; ne spreminjajte sveta, spreminjajte sebe. Radij posameznikove akcije in gradnje smisla se zaradi otrplih razmerij med posameznikom in strukturo osredišča na posameznika. Beckova tako imenujeta današnjo družbo »visoko individualno družbo: znajdi se in poišči smisel sam« (Beck in Beck - Gernsheim 1996: 834). To kaže, kako so vezi med strukturo in posameznikom ohromljene. V ozadju naslednjega navedka iz poglobljenega intervjuja lahko zaznamo omenjene dileme.

Krajnc, BASE-skakalec: Veliko ljudi imaš, ki so hoteli npr. z revolucijo spremeniti svet. Spremeniti ljudi ne moreš, ti moraš prvo pri sebi začeti, pa v ozkemu krogu okoli sebe ... Mislím, da vsak mora sam do tega priti, kaj hoče v življenju, kaj hoče doseči, kako si hoče svoje življenje zorganizirati. Če nimaš idej, padeš v to, kar ti je pač družba ponudila ... Imaš pa vse odprto, ker danes imaš veliko več možnosti, kot pa so jih imeli pred 15 ali pa 100 leti. V tem obdobju sem jaz čisto srečen. Razumem, čeprav se vsak dan jeziš na birokracijo pa to, ampak vidiš, ljudje so ovce, a ne, če jih eden ne vodi, delajo neumnosti ... In če to sprejmeš kot eno nujno zlo, ki mora biti, da družba funkcionira, OK, naj, ni pa treba, da si ti lih ... A ne, noben sistem, a je to nacizem ali je to komunizem ali ne vem kakšen kapitalizem, ni tak, da te ima lahko stalno pod kontrolo. Ti zmeraj najdeš tisto svojo pot notri, a ne, se mi zdi ... Je pa na tebi, kaj boš naredil. Meni se zdi, npr., da šolski sistem premalo to poudarja, a ne. Zgleda, da je vse šolstvo usmerjeno v to, da naredijo pokorne državljane, pridne delavce pa ljudi, ki ne razmišljajo preveč ... Imaš pa vseeno ene možnosti. Jaz sem srečen, da v tem obdobju živim, ker take stvari, ki jih počnem sedaj, drugače ne bi mogel.

Naša teza je, da so se v takih pluralnih in »netrdnih« okoliščinah ekstremni športi razvili v nekakšno obliko »intermediarnih struktur« (Berger in Luckmann 1999), ki posredujejo med posameznikom in strukturo ter ga umeščajo v smiselne mreže vsakdanjega sveta.

»Tveganim svobodam« in družbi tveganja navkljub pa tveganja v ekstremnih športih ne gre zamenjevati s tveganjem družbe tveganja, saj ta ne prihaja od strukture, temveč iz posameznikove zavestne odločitve. Na videz paradoksalno se torej ekstremni športniki spoprimejo z družbenimi strukturnimi tveganji v svojem lastnem podajanju v nevarnosti ekstremnih športov. Ekstremni športi so poskus preseči pluralizmu imanentno nepregledno množico racionalizacij sveta, katerih skupek je postal iracionalen, na kar je opozarjal že Weber s svojo metaforo o železni kletki. Družbena vloga ekstremnih športov je torej v tem, da predstavljajo eno od intermediarnih struktur, v katerih se ljudje »nalezemo« običajnega smisla vsakdanjega življenja. Prek ekstremnih športov si udeleženci vzpostavijo svoj bolj ali manj poseben pogled na svet. Seveda lahko take aktivnosti potem sčasoma postanejo njihov življenjski stil in s tem le še stvar neprašljive navade.

Tudi vzroki, zakaj smo Slovenci tako prisotni in uspešni v ekstremnih športih, menimo, da se skrivajo v družbenih okoliščinah. Z gotovostjo sicer težko rečemo, da smo v Sloveniji nadpovprečno nagnjeni k ekstremnim športom, saj za to ne obstajajo nobeni mednarodno primerljivi empirični podatki. Gotovo pa velja, da imamo nekaj svetovno najboljših posameznikov in da so ekstremni športi in športniki pri nas zelo znani, ne nazadnje so izpostavljeni tudi na uradnih predstavitvenih spletnih straneh naše države (spletna stran 5). Mednarodna študija o povezanosti med turističnim obnašanjem na eni strani in lastnostjo iskanja novih dražljajev ter izpostavljanja tveganju na drugi strani je med drugim prišla do zanimivih ugotovitev, da so na kombinirani lestvici obeh lastnosti najvišje Izraelci, Irci in Američani, medtem ko so najnižje Gabonci, beli Južnoafričani, Slovaki in Siciljanci (Pizam in dr. 2004). Pri prvih gre za razvite moderne družbe, v drugi skupini pa so bodisi nerazvite družbe v tranziciji ali pa vsaj bolj tradicionalne družbe. To lahko priča o kulturni pogojenosti in pomembnem vplivu postmodernih razmer, ki vzpostavljajo pogoje za nastanek krize smisla.

V Sloveniji je posebno vlogo odigrala tudi tranzicija, prehod iz kolektivizma k individualizmu in pluralizmu, ki je, ob spremembi sistema vrednost, sprostila še dodatne potenciale za krizo smisla. V takih pogojih so se vzpostavile razmere, v katerih je iskanje smisla prišlo še bolj do izraza. Stare institucije niso več veljale, nove še niso bile vzpostavljene in demokratične, pluralne in individualne razmere so zahtevale »DIY« (do-it-yourself), da si posameznik smisel zgradi sam. To je lahko del odgovora, zakaj se je v Sloveniji pojavil tako hiter razmah ekstremnih športov v 90. letih oz. po osamosvojitvi. Takrat so se v javnosti začeli pojavljati ekstremni športi in športniki in sledili so njihovi največji uspehi. Prav tako se je takrat začelo vse več navadnih ljudi ukvarjati z adrenalinskimi športi. Lahko rečemo, da so ekstremni športi prešli v popularno kulturo. Naj dodam še ugotovitev Vikija Grošlja (Mag, 10. 8. 2005: 8, 9), da v alpinističnih krogih prevladuje mnenje, da v alpinizmu sedaj prihaja doba uspehov ruskih alpinistov. Očitno stari družbeni pogoji niso niti toliko potrebovali ekstremnih športov niti jih niso omogočali. Če to drži, se naša teza o tranziciji potrjuje.

8 Vloga nevarnosti, kot jo pojmujejo ekstremni športniki – ilustrativni primeri

Za konec bom predstavil še nekaj ilustrativnih primerov, ki dodatno obravnavajo predhodne teme in potrjujejo nekatere obravnavane teze. Poglejmo sedaj še bolj natančno, kako na nevarnost in tveganje gledajo sami ekstremni športniki. V anketnem vprašalniku se je pri pomembnosti, ki jo športniki pripisujejo nevarnosti pri ukvarjanju z ekstremnimi športi, izkazalo, da so bili odgovori porazdeljeni normalno: 14 % *povsem nepomembno*, 18 % *nepomembno*, 35 % *niti pomembno niti nepomembno*, 15 % *pomembno* in 18 % *zelo pomembno*. Glede na to, da naj bi bila prav nevarnost ena ključnih značilnosti teh športov, bi lahko pričakovali, da bo kateri od odgovorov bolj izpostavljen. Obstaja sicer možnost samocenzure, vendar je bolj verjetna vsebinska dvoumnost nevarnosti pri ukvarjanju s takimi športi. Očitno nevarnost skriva v sebi različne vsebine, ki so se naknadno pokazale v poglobljenih intervjujih.

Intervjuvani ekstremni športniki o nevarnosti govorijo na vsaj dva načina: prvič, nevarnost je pomembna, da svoj pečat, vrednost preizkušnji, saj je cilj težko dosegljiv; drugič, nevarnost je nekaj običajnega, relativnega, nekaj, kar se pojavlja tudi sicer v življenju, in jo skušajo pri svojih aktivnostih minimalizirati oz. kontrolirati ali pa celo povsem spregledati oz. zanemariti.

Črne: Ja, da en svoj, en pečat ali kakorkoli bi že temu rekel. Obenem je čar, obenem je ... Večja, ko je nevarnost, večji je izziv. Večji je izziv, ki ga potem dosežeš, večje je zadovoljstvo. Nekako tako gre. Ampak v končni fazi je to zmeraj spet samo v glavi ... Ker nevarnost je spet zelo relativna ... Nekako jaz jo kar izključujem ... Nevarnost je tako kot v vsakodnevnem življenju: živeti je nevarnost ... Da bi jaz rekel, aha, to mi je pa tisti užitek, tisti adrenalin, da tvegam, da ne vem, kako bo. Jaz sem že prej vedel, da bo zadeva ratala in je ratala. Nobenega tveganja. Vsaj v moji glavi.

Stanovnik: Ne, sploh nima pomena. Mislim, ja ... Pomen ima toliko, da se tega zavedamo tekmovalci in da to spoštujemo. Eno spoštovanje do športa. Drugače pa nobenega pomena nima v tej zgodbi, vsaj pri meni ne. Da bi rekel, zdaj me pa vleče to, kar je nevarno, daleč od tega.

Krajnc: To sem tudi že dosti o tem razmišljal, da bi zato to počel, ker je nevarno, ne vem ... Ne, ker ko čutim, da ni varno, ali pa se ne počutim varno, ne grem, a ne ... Tveganje je. Probaš ga zmanjšat, a ne. Npr. ti se sam odločiš, kaj boš skakal, kako boš skakal.

Izkazalo se je torej, da nevarnost kot možnost nesreče ali poškodbe ni tisti dejavnik, ki privlači.

Krajnc: Osebno zadovoljstvo, da se neke stvari, ki ti je v izziv, lotiš in jo izpelješ, pa to na en varen način izpelješ in s tem dobiš eno samopotrditev.

Šele izziv, ki je varno izpeljan, da samopotrditev. Nevarnost je pomembna na dva načina: prvič, ker se je je treba zavedati in jo spoštovati, in drugič, zaradi tega, kar predstavlja – to je, da je nekaj ultimativno težko, nevarno in da je za preseganje te nevarnosti treba res obvladati določene veščine. Bistveno je nevarnost kontrolirati. Tudi izjave o izključevanju nevarnosti iz razmišljanja moramo razumeti kot funkcionalne za uspeh. Za končni uspeh je treba prezreti določene nevarnosti, na katere se ne da vplivati, da

se lahko popolnoma posvetijo svojemu početju. Športniki ne silijo v nevarnost, če je ne morejo kontrolirati. Kot ključna dejavnika ob podajanju v nevarnosti sta se izkazala zaupanje v lastne sposobnosti in izziv.

Černe: Saj tukaj ni nič novega. Zdaj, če imaš avto, pa če daš gas, gre, daš bolj gas, bolj gre. Če imaš še boljši avto, še bolj gre. In tukaj ni nobene umetnosti in ne vidim nobenega užitka v tem. Mi nič ne pomeni.

Zato ekstremni športniki večinoma ne tvegajo na drugih področjih življenja – in zato tudi ne moremo govoriti o splošni »tveganju izpostavljajoči se osebnosti«.

Ugotavljamo, da je pomembno tudi dejstvo, da se športniki teh aktivnosti lotevajo zavestno.

Humar: Po svobodni volji greš ti zavestno, s svojo lastno voljo, recimo, da te noben ne sili, v nekaj, čemur definitivno ne veš izhoda, ampak se ti samo zdi, da imaš malo šans, da bo ratalo.

Krajnc: Tukaj gledam na to tako: jaz, ko to počnem, grem zavestno, pa imam stvari kolikor toliko pod kontrolo, če sem pa jaz nekje v prometu, jaz nimam kontrole. Jaz rabim maksimalno koncentracijo par deset sekund. V prometu ... 2, 3 ure se daleč pelješ, ne moreš tega narediti. In da si ti vzameš promet kot samo po sebi umevno, da tako je, ej, to se mi zdi večji riziko.

Očitno se pokaže razlika med tveganji, za katera se športniki odločajo sami in se jih zavedajo ter jih kontrolirajo, in tveganji, ki so od njih neodvisna, recimo temu zunanja, strukturna tveganja. Ta tveganja se pojavljajo v družbi in življenju nasploh, ekstremni športniki pa tveganja izberejo in jih obvladujejo že s tem, ko se odločijo, ali se bodo v njih sploh podali in na kakšen način in nato tudi med aktivnostjo samo, v kateri so sami akterji dogajanja.

Glede podajanja v nevarnosti pa je treba omeniti še, da so se intervjuvani ekstremni športniki izkazali za občutljive za komercializacijo svojih aktivnosti.

Stanovnik: V tem določenem momentu se športnik mora zavedati, da Coubertinova pravila ... so zdaj že majčkeno passe, da so spravljeni v enih zakladnicah, da je šport ratal biznis, grd biznis, in da smo športniki reklamni panoji. Kako se bo pa ta reklamni pano gibal, da bo čim bolj zanimiv za ljudi ... Ali se bo trikrat v rit usekal, da se bo zavrtel pa dol padel pa razmazal? Jaz ne vem. To bodo mogoče enkrat začeli delat. Da bo ... Pač, kruha in iger. Gladiatorji ... Športni menedžerji športnike tržijo. Prej se športnik zaveda tega dejstva, boljše je za njega. Ko se bo ta reklamni pano sesul, obledel, podrl na cesto, bodo pač postavili ..., bodo kupili novega in bo tisti drgnil še naprej in naprej ...

Ekstremni športi so dvojno »poblagovljeni«: po eni strani so blago, ki se prodaja, poleg tega pa so še blago, ki prodaja. Komercializacija odpira tudi etična vprašanja, saj akterje nemalokrat sili v neobvladljiva tveganja in zanemarjanje nevarnosti. Sponzorski denar dobijo le najboljši in najbolj ekstremni športniki ter najbolj »nevarni« športi. To športnike sili v izpostavljanje večjim nevarnostim, kot bi se jim bili sicer pripravljene izpostaviti. V tem smislu pomeni izraz »filmski pogum« (»kodak courage«) (Gasperini v Kay in Laberge 2002: 9) čezmerno izpostavljanje nevarnosti zaradi nesmrtnega filmskega ovekovečenja, ki prinaša slavo in s tem denar za nadaljevanje določenega življenjskega

stila. Po drugi strani pa se adrenalinske avanture in druge ekstremne podvige prodaja tudi običajnim ljudem, kar poraja dodatna tveganja.⁵

9 Zaključek

Ekstremni športi kot tudi ekstremni športniki so zanimiv pojav sodobne družbe. Ekstremni športniki se izpostavljajo različnim objektivnim tveganjem in nevarnostim, v katerih se odzivajo odlično in jih kontrolirajo s svojimi veščinami. Nevarnost in tveganje imata v tej igri zelo kompleksno vlogo. Niso pravilne zgolj površne ocene o adrenalinski odvisnosti ali nezavednem izzivanju nevarnosti in smrti. Izkazalo se je, da športnikov nevarnost kot verjetnost nesreče ne privlači, pač pa to, kar predstavlja – nekaj zelo težko dosegljivega, kar je za njih izziv in jim povratno bogati in poživi vsakdanje življenje. Kljub potrjenim težnjam k novim doživetjem in občutjem se je izkazalo, da ne gre za t. i. tveganju izpostavljaljočo se osebnost. Številne psihološke ugotovitve zavračajo očitke o samomorilski in avtodestruktivni življenjski drži ekstremnih športnikov, potrdila pa se je ključna vloga prepričanja v lastne sposobnosti.

Ekstremni športniki se do svojega zdravja obnašajo odgovorno, čeprav ga lahko včasih del zastavijo za »večje dobro«. Pravzaprav je zdravje paradoksalni motiv pri ukvarjanju z ekstremnimi športi, pri čemer gre poleg običajne telesne vzdržljivosti predvsem za duševno blagostanje.

V postmodernej družbi ali družbi tveganja, kjer zaradi visoke pluralizacije in individualizacije vlada fluidnost in kontradiktornost vrednot ter struktura zahteva, da si posameznik zgradi svoj življenjski smisel sam, so ekstremni športi nekakšne »intermediarne strukture«, ki posameznika umeščajo v smiselne mreže sveta. Tveganja v ekstremnih športih sicer ne gre enačiti s strukturnimi tveganji družbe tveganja, lahko pa to razumemo kot posledico in osebno razrešitev teh strukturnih tveganj. Ekstremni športi poskušajo preseči pluralizmu imanentno množico različnih racionalizacij sveta, ki je postala iracionalna. Na videz paradoksalno gre torej pri ekstremnih športih ravno za osebni spoprijem z družbenimi strukturnimi tveganji skozi osebno izgradnjo smisla v izpostavljanju nevarnostim ekstremnih športov.

Zahvala

Zahvaljujem se ekstremnim športnikom Andreju Černetu, Tomažu Humarju, Stanetu Krajncu, Dušanu Mravljetu, Juretu Robiču, Miranu Stanovniku, Martinu Strelu in Aliju Ulagi, ki so bili vključeni v mojo raziskavo. Privolili so v poglobljene intervjuje in mi dovolili, da jih navajam. S tem so omogočili podroben uvid v svoje življenje in športno ukvarjanje, zato se jim najlepše zahvaljujem. Bilo pa je še mnogo drugih, ki so mi pomagali s pomočjo anketnega vprašalnika. Vsi so odločilno doprinesli h kakovosti spoznanj te raziskave – hvala vsem.

5. Dve najbolj znani nesreči sta vzpon na Mt. Everest leta 1996, kjer je umrl 8 t. i. avanturističnih poslovnih, in kanjoning v Interlaknu v Švici leta 1999 z 21 smrtnimi žrtvami med turisti in njihovimi vodiči. K nesreči v Interlaknu naj bi prispevalo podcenjevanje tveganja in slepo zaupanje turistični agenciji, pri vzponu na Mt. Everest pa je bil ključen denar in želja po dosegu vrha (za več glej Palmer 2002).

Literatura

- Beck, Ulrich (1986/1998): *Risk Society: Towards a new modernity*. London: Thousand oaks.
- Beck, Ulrich, in Elisabeth Beck - Gernsheim (1996): Individualizacija in tvegane svobode. *Teorija in praksa*, 33 (5): 817–838.
- Berger, Peter, in Luckmann, Thomas (1966/1988): *Družbena konstrukcija realnosti*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Berger, Peter, in Luckmann, Thomas (1999): *Modernost, pluralizem in kriza smisla*. Ljubljana: Nova revija.
- Burnik, Stojan, in Tušak, Matej (2001): Osebnost alpinistov. V J. Bednarik in M. Tušak (ur.): *Šport, motivacija in osebnost*: 201–218. Ljubljana: Fakulteta za šport.
- Kajtna, Tanja, in dr. (2004): Personality in high-risk sports athletes. *Kinesiology*, 36 (1): 24–34.
- Kavčič, Matic (2005): *Ekstremni športi: Družboslovni vidiki, sociološka kvantitativna in kvalitativna analiza: Diplomsko delo*. Ljubljana: FDV.
- Kay, Joanne, in Laberge, Suzanne (2003): Oh Say, Can You Ski? Imperialistic Construction of Freedom in Warren Miller's Freeriders. V S. Sydnor in R. Rinehart (ur.): *To the Extreme: alternative Sports Inside and Out*. New York: SUNY.
- Le Breton, David (2000): Playing Symbolically with Death in Extreme Sports. *Body & Society*, 6 (1): 1–11.
- Le Breton, David (2004): The Anthropology of Adolescent Risk-Taking Behaviours. *Body & Society*, 10 (1): 1–17.
- Musek, Janek (1994): *Psihološki portret Slovencev*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Palmer, Catherine (2002): »Shit happens«: The selling of risk in extreme sports. *The Australian Journal of Anthropology*, 13 (3): 323–336. Dostopno prek: <http://proquest.umi.com/> (7. 5. 2004).
- Pizam, Abraham, in dr. (2004): The Relationship between Risk-Taking, Sensation-Seeking, and the Tourist Behaviour of Young Adults: A Cross-Cultural Study. *Journal of Travel Research*, 42: 251–260. Dostopno prek: <http://jtr.sagepub.com/cgi/reprint/42/3/251> (12. 5. 2005).
- Rinehart, Robert (2002): *Arriving Sport: Alternatives to formal Sports*. V J. Coakley in E. Dunning (ur.): *Handbook of sports studies*. London: Thousand Oaks.
- Rinehart, Robert R., in Sydnor, Synthia (ur.) (2003): *To the Extreme. Alternative sports inside and out*. Albany: State University of New York Press.
- Slanger, Elissa, in Rudestam, Kjell Eric (1997): Motivation and Disinhibition in High Risk Sports: Sensation Seeking and Self-Efficacy. *Journal of research in personality*, 31: 355–374.
- Šeško, Polona (10. 8. 2005): Spraševanja, Viki Grošelj, Ne izzivamo smrti. *Mag*: 8–9.
- Toš, Niko (ur.) (1999): *Vrednote v prehodu II, Slovensko javno mnenje 1990–1998*. Ljubljana: FDV, CJMMK.
- Toš, Niko, in Malnar, Brina (2002): Stališča o zdravju in zdravstvu. V N. Toš in B. Malnar (ur.): *Družbeni vidiki zdravja*: 3–32. Ljubljana: FDV, CJMMK.
- Vodeb, Roman (2000): *Ideološke paradigme v športu. Trbovlje: FIT*.
- Vodeb, Roman (2001): *Koncept mane v športu – šport kot mana in zdravje kot mana. Teorija in praksa*, 38 (2): 290–306.

Yin, Sandra (2001): Going to Extremes. *American Demographics*, 23 (6): 26. Dostopno prek: <http://proquest.umi.com/> (7. 5. 2004).

Viri

Datoteka s podatki SPSS.sav – SUIATT (1994).

Lokar, Jože, in Toš, Niko (1994): Mednarodna raziskava Stališča o samomorih, vprašalnik – SUIATT. Ljubljana: FDV, CJMMK.

Luthar, Breda (1999–2002): Življenjski stili v medijski družbi (ŽSVMD), sumarnik zaprtih vprašanj in datoteka s podatki, SPSS.sav. Ljubljana: FDV.

Toš, Niko, in dr. (1996): Datoteka s podatki, SPSS.sav – SJM 962, Slovensko javno mnenje 1996/2. Ljubljana: FDV, CJMMK.

Toš, Niko, in dr. (2004): Mednarodna raziskava ISSP, Razumevanje vloge državljana, Slovensko javno mnenje 2003/4. Ljubljana: FDV, CJMMK.

Spletne strani

Llewellyn, David J. : Psihološki pristopi izpostavljanja tveganju. Dostopno prek: <http://www.risktaking.co.uk/> (7. 5. 2005).

Dean, Michael: Prelomni dogodki v ekstremnih športih. Dostopno prek: <http://www.penguinreaders.com/downloads/0582461685.pdf> (25. 4. 2005).

OKS – Olimpijski komite Slovenije. Dostopno prek: <http://www.olympic.si/> (7. 2. 2005, 14. 12. 2005).

Evropska listina o športu in kodeks etike v športu. Dostopno prek: http://rinka.spic.si:7777/oks_images/pdf/evropska_listina_o_sportu.doc (7. 2. 2005).

Ekstremni športniki na predstavitvenih spletnih straneh Republike Slovenije. Dostopno prek: <http://www.uvi.si/eng/slovenia/background-information/extreme-sports/> (7. 2. 2005).

Priloga

Tabela 1: Deleži odgovorov na vprašanje o pomembnosti posameznih elementov pri ukvarjanju z ekstremnimi športi (deleži so razvrščeni po največji razliki med nepomembno/pomembno).*

	Elementi pri ukvarjanju z ekstremnimi športi	NEPOMEMBNO %	POMEMBNO %
1.	Občutki sreče, svobode, resničnosti	5	92
2.	Občutek sposobnosti, zmožnosti	4	83
3.	Psihična relaksacija	6	76
4.	Premagovanje samega sebe	13	74
5.	Zdravje	13	72
6.	Sprostitev po službi in naporih vsakdanjega življenja	12	71
7.	Zasluzek, denar	72	16
8.	Pridobivanje boljše fizične kondicije	11	68
9.	Avtentičnost, pristnost, resničnost bivanja	16	67
10.	Samopotrditvev	20	59
11.	Premagovanje izrednih psihofizičnih naporov	19	57
12.	Ugled ekstremnega športnika	58	21
13.	Vstop v drug svet	23	59
14.	Izstop iz težav vsakdanjega sveta	23	58
15.	Zmožnost preživeti v ekstremnih naravnih pogojih	25	56
16.	Večja verjetnost hujših poškodb, celo smrti	47	24
17.	Premagovanje sotekmovalcev	49	29
18.	Tekmovalni dosežek	48	32
19.	Pravičnost, enakopravnost	35	48
20.	Premagovanje narave	46	34
21.	Individualizem	40	30
22.	Nevarnost	31	32

* Odgovori povsem nepomembno in nepomembno so združeni v NEPOMEMBNO, odgovori niti pomembno niti nepomembno so izpuščeni, odgovori pomembno in zelo pomembno pa so združeni v POMEMBNO.

Avtorjev naslov:

Matic Kavčič

Dravska ul. 12, 1000 Ljubljana

e-mail: matic.kavcic@gmail.com